

προέκυψαν πολύ ενδιαφέρουσες εργασίες που εστιάζουν στη μελέτη των κομμάτων μέσα στην προεκλογική καμπάνια από την οπτική των Μ.Μ.Ε. (Τσίρμπας 2007), διαμέσου της ανάλυσης λόγου των προεκλογικών μανιφέστων των κομμάτων ή της γενικότερης στρατηγικής της προεκλογικής εκστρατείας (Gemenis και Dinas, υπό δημοσίευση). Ιδιαίτερος τομέας είναι αναμφίβολα αυτός που συσχετίζει τα πολιτικά κόμματα με το διαδίκτυο και τις νέες τεχνολογίες. Αρκετές, πρόσφατα ολοκληρωμένες ή υπό εξέλιξη διατριβές κινούνται στις μέρες μας προς τις παραπάνω ερευνητικές κατευθύνσεις.

Η τρίτη μεγάλη κατηγορία μελετών αφορά τη δομή και το χαρακτήρα του κομματικού ανταγωνισμού. Από την εποχή των νόμων του Duverger (1951), στους οποίους αργότερα προστέθηκε η κλασική πλέον μελέτη του Sartori (1976), η διεθνής βιβλιογραφία ασχολήθηκε με τη φυσιογνωμία των κομματικών συστημάτων δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο δίπολο *δικομματισμού-πολυκομματισμού* (παράγοντες που το διαμορφώνουν, χαρακτηριστικά κ.ά.). Η ελληνική πολιτική επιστήμη παρακολούθησε αρκετά στενά αυτήν τη συζήτηση. Αρκετοί Έλληνες πολιτικοί επιστήμονες έθεσαν στο επίκεντρο της προσοχής τους ζητήματα του ελληνικού κομματικού συστήματος. Η συζήτηση για το αν το κομματικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δικομματικό ή πολυκομματικό υπήρξε αρκετά ζωντανή (Μανρογορδάτος 1984, Νικολακόπουλος 1985, Seferiades 1986, Παπαδόπουλος 1989, Λυριντζής και Νικολακόπουλος 1990, Παππάς 2001, Ράππας 2003) και όπως φαίνεται από τον παρόντα τόμο συνεχίζεται (βλέπε τις εργασίες των Τσίρμπια και Βερναρδάκη στον παρόντα τόμο).

//

Ανεξαρτήτως πάντως του ενδιαφέροντος για την αποτύπωση της φυσιογνωμίας του κομματικού συστήματος, μικρότερη σημασία αποδόθηκε στις δυναμικές αλλαγής τόσο του κομματικού συστήματος όσο και των κομμάτων που λειτουργούν μέσα σε αυτό. Οι επαναλαμβανόμενες καταγραφές σε έρευνες κοινής γνώμης της χαλάρωσης των κομματικών ταυτίσεων και της ενίσχυσης του βαθμού δυσαρέσκειας έναντι των φορέων του πολιτικού συστήματος (Λυριντζής 2007: 60),

σε συνδυασμό με τη συγκριτικά εντονότερη εκλογική μεταβλητότητα της τελευταίας δεκαετίας (Νικολακόπουλος 2007: 89), αποτελούν τα βασικά ερεθίσματα των συζητήσεων περί μεταβολής του κομματικού συστήματος στην Ελλάδα κατά την ύστερη μεταπολιτευτική περίοδο. Η αξιολόγηση της μορφής ενός κομματικού συστήματος, και προφανώς της έκτασης των μεταβολών του, ασφαλώς ξεπερνά την επιφανειακή εκτίμηση για τον αριθμό των σημαντικών κομμάτων του συστήματος ή ακόμα και την κατεύθυνση του πολιτικού ανταγωνισμού και φτάνει στη μελέτη της δόμησης των εκλογικών προτιμήσεων και του λειτουργικού ρόλου των κομμάτων. Υπό αυτό το πρίσμα, οι αιτίες των μεταβολών των κομματικών συστημάτων εντοπίζονται θεωρητικά είτε στην εμφάνιση νέων κοινωνικών διαιρέσεων, οι οποίες υποχρεώνουν τα κόμματα και τους εκλογείς να προσαρμόσουν τις θέσεις τους επί της νεοεμφανιζόμενης διαιρετικής τομής (social cleavage model), είτε στην αποδυνάμωση του ρόλου των κομμάτων στην πολιτική διαδικασία, η οποία οδηγεί τελικά στην απαξίωσή τους (functional model).

Ωστόσο, οι συνθήκες εμφάνισης των δύο φαινομένων, ή αλλιώς αιτιών, τα οποία περιγράφονται από τα παραπάνω μοντέλα δεν φαίνονται να καλύπτονται στην ελληνική περίπτωση. Η ιστορική βάση της κυρίαρχης στην Ελλάδα διαιρετικής τομής *Δεξιάς-Αντιδεξιάς* σε συνδυασμό με τον υψηλό βαθμό κοινωνικής ομοιογένειας καθιστά εξαρχής δύσκολη την υπέρβαση της τομής από άλλες αντιπαραθέσεις, τη φερόμενη δηλαδή ως αιτία μεταβολής του κομματικού συστήματος σύμφωνα με το πρώτο μοντέλο των κοινωνικών διαιρέσεων. Το ενδεχόμενο ανάδυσης μιας νέας τομής περιορίζεται δραστικά λόγω της παραδοσιακά περιορισμένης απήχησης της θεματικής ψήφου (issue voting) στο ελληνικό ακροατήριο, αλλά και της ταχύτητας με την οποία τα κόμματα εξουσίας επιτυγχάνουν να υιοθετούν τυχόν νέα αιτήματα και προτάσεις που εκφράζονται από κοινωνικές ομάδες (Wolinetz 1990).

Οι προϋποθέσεις δικαίωσης του μοντέλου της λειτουργικής ανεπάρκειας των κομμάτων, το οποίο προβλέπει μάλιστα μια ριζικότερη μεταβολή του κομματικού συστήματος, στηρίζονται στην ευρεία αντικατάσταση των κομμάτων ως φορέων διεκπεραίωσης σημαντικών λειτουργιών όπως η συνάρθρωση αιτημάτων, η διαμόρφωση πολιτικών, η στελέχωση ή ο έλεγχος της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, από άλ-

λους πολιτικούς δρώντες (Flanagan και Dalton 1990). Στην ελληνική περίπτωση, παρότι τα κόμματα αντιμετωπίζουν όλο και εντονότερα τον ανταγωνισμό ομάδων πίεσης ή μέσων μαζικής ενημέρωσης και εταιρειών δημοσκοπήσεων ως προς τη λειτουργία της εκφοράς ή και της συνάρθρωσης αιτημάτων, αυτά δεν φαίνεται να έχουν απολέσει καμία εκ των παραπάνω λειτουργιών τους. Ο ρόλος μονοθεματικών ομάδων (single-issue groups) και «ειδικών» στη διαμόρφωση πολιτικών είναι περιορισμένος (Λαδή 2007), ενώ η άμεση συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων μέσω δημοψηφισμάτων ή επιλογής υποψήφιων αξιωματούχων μέσω προκριματικών εκλογών δεν έχει εφαρμοστεί στην πράξη. Ακόμα και η προωθούμενη τα τελευταία χρόνια δημόσια διαβούλευση στο πλαίσιο ενός νεοκορπορατιστικού μοντέλου λήψης αποφάσεων δεν συνιστά ικανή συνθήκη για τον περιορισμό του ρόλου των κομμάτων, στο βαθμό που τα τελευταία ελέγχουν την πρόσβαση των επιμέρους συμμετεχόντων στη διαδικασία της διαβούλευσης (Λάβδας 2007). Σημαντική ένδειξη της λειτουργικής ισχύος των κομμάτων στην ελληνική περίπτωση αποτελεί, τέλος, ο συνεχιζόμενος έλεγχος της δημόσιας διοίκησης διαμέσου της οποίας η εκάστοτε εκτελεστική εξουσία συντηρεί τα πελατειακά της δίκτυα.

Τα παραπάνω κάθε άλλο παρά μαρτυρούν την αποδυνάμωση των κομμάτων ή την αντικατάσταση των υπαρχόντων από κόμματα που εκπροσωπούν νέα αιτήματα της κοινής γνώμης. Κατά συνέπεια, θα ήταν αυθαίρετο να ισχυριστούμε ότι η άμβλυση των ιδεολογικών διαφορών των κομμάτων ή η ρευστότητα των εκλογικών προτιμήσεων συνθέτουν ένα σκηνικό μεταβολής του *κομματικού συστήματος*. Από την άλλη, τα ευρήματα που προκύπτουν από τη μελέτη των δύο μοντέλων στην ελληνική περίπτωση υποδεικνύουν με σαφήνεια την αλλαγή στον τύπο και στο ρόλο των *κομμάτων*. Ο περιορισμός των λειτουργιών των κομμάτων και η χαλάρωση των κομματικών ταύτισεων επιβάλλουν εκ των πραγμάτων στα κόμματα την οργανωτική αποκέντρωση και την προγραμματική ευελιξία. Είναι λοιπόν στα κόμματα που θα πρέπει να αναζητηθεί η έννοια της μεταβολής αποσυνδεδεμένη, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, από την αντίστοιχη έννοια της μεταβολής του κομματικού συστήματος.

Στη διεθνή βιβλιογραφία μπορεί κανείς να εντοπίσει πληθώρα αναφορών στον δυναμικό χαρακτήρα των πολιτικών κομμάτων συνο-

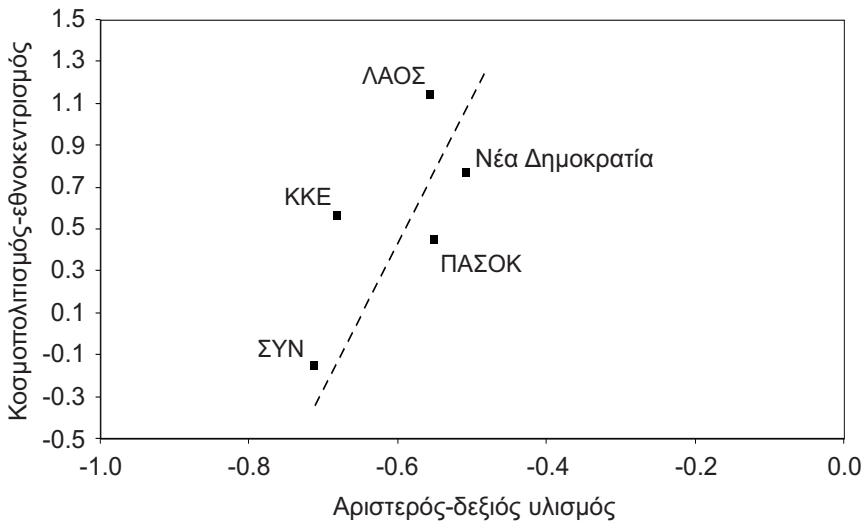
δευόμενες κατά περίπτωση από διαφορετικές ερμηνείες της δυναμικότητας. Τέτοιες μεταβολές κάποτε αποδίδονται σε αναπόφευκτες εξελικτικές τάσεις της σύνθεσης του εκλογικού ακροατηρίου, δηλαδή σε μεταβολές σε δημογραφικά χαρακτηριστικά οι οποίες και οδηγούν σε σχετικές διακυμάνσεις στην εκλογική απήχηση των κομμάτων (Lipset 1960, Butler και Stokes 1969). Άλλοτε πάλι οι μεταβολές αποδίδονται σε κυκλικές τάσεις της πολιτικής συγκυρίας, η οποία εκ περιτροπής ευνοεί την ενίσχυση κομμάτων με διαφορετικό προγραμματικό λόγο ή διαφορετική εικόνα (Campbell κ.ά. 1960). Μια άλλη ομάδα ερμηνειών συνδέει τη μεταβολή με την ορθολογική τάση των κομμάτων να προσεγγίζουν ένα στατικό σημείο ισορροπίας (Downs 1957). Δεν θα πρέπει βέβαια να παραληφθεί και η εξίσου προβεβλημένη ερμηνεία της μηδενικής μεταβολής των κομμάτων και των κομματικών συστημάτων, η βάση της οποίας εντοπίζεται στην αποτελεσματικότητα της διαγενεακής μεταφοράς των κομματικών ταυτοτήτων (Lipset και Rokkan 1967). Είναι συνεπώς λογικό πως οποιαδήποτε μελέτη της ανάπτυξης των πολιτικών κομμάτων ενός συστήματος θα πρέπει αρχικά να ελέγξει την ύπαρξη μεταβολής και στη συνέχεια να εστιάσει στις παραπάνω πιθανές ερμηνείες.

Παρότι ο έλεγχος της ισχύος των παραπάνω ερμηνευτικών προσεγγίσεων στην ελληνική περίπτωση διατρέχει το σύνολο των κειμένων, η σιωπηλή παραδοχή της χαλάρωσης των κομματικών ταυτίσεων ουσιαστικά περιορίζει τις επιλογές στις τρεις πρώτες ερμηνείες. Μεταξύ αυτών, οι ερμηνείες των μεταβολών στη βάση των δημογραφικών αλλαγών ή της πολιτικής συγκυρίας αποδίδουν στα κόμματα μάλλον παθητικό ρόλο, καθώς οι αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό προκύπτουν ως αποτέλεσμα εξωτερικών επιδράσεων δίχως συχνά να αγγίζουν τα ίδια τα κόμματα. Αντίθετα, η ερμηνεία της μεταβολής στη βάση της επιβεβλημένης προσαρμοστικότητας των κομμάτων αποδίδει έναν πιο ενεργό ρόλο στα κόμματα, χωρίς όμως να παραγκωνίζει τη σημασία δημογραφικών αλλαγών ή χρονικών συγκυριών στη διαμόρφωση των αναγκών ή των ορίων προσαρμογής. Χαρακτηριστική ως προς τη δυνατότητα ενσωμάτωσης δυνητικών επιδράσεων στην ερμηνεία μεταβολών είναι η παρακάτω καταγραφή των μεταβολών στο κεντρικό διακύβευμα του κομματικού ανταγωνισμού με αναφορά στην προσαρμοστικότητα του λόγου των ελληνικών κομμάτων.

το ΠΑΣΟΚ να καταλαμβάνει τη μεσαία θέση, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η εγγύτητα του ΚΚΕ στον μεσαίο χώρο, φαινόμενο που εξηγείται από τον πιο εθνοκεντρικό χαρακτήρα των θέσεων και των ψηφοφόρων του κόμματος σε σχέση με το άλλο κόμμα της Αριστεράς.

Λαμβάνοντας υπόψη τις τιμές των κομμάτων μόνο στους άξονες *κοσμοπολιτισμού-εθνοκεντρισμού* και *αριστερού-δεξιού υλισμού*, οι αποστάσεις μεταξύ των κομμάτων αποτυπώνονται καθαρά στο δισδιάστατο επίπεδο (βλ. Γράφημα 1), με τον ΛΑ.Ο.Σ. και τον ΣΥΝ να εκπροσωπούν τις πιο ακραίες τοποθετήσεις στη διάσταση ανταγωνισμού που απεικονίζεται, ενώ μεγάλη εντύπωση προκαλούν οι εξαιρετικά μικρές αποστάσεις των ψηφοφόρων των κομμάτων στο δίπολο αντιπαράθεσης επί αρχών οικονομικής διαχείρισης.

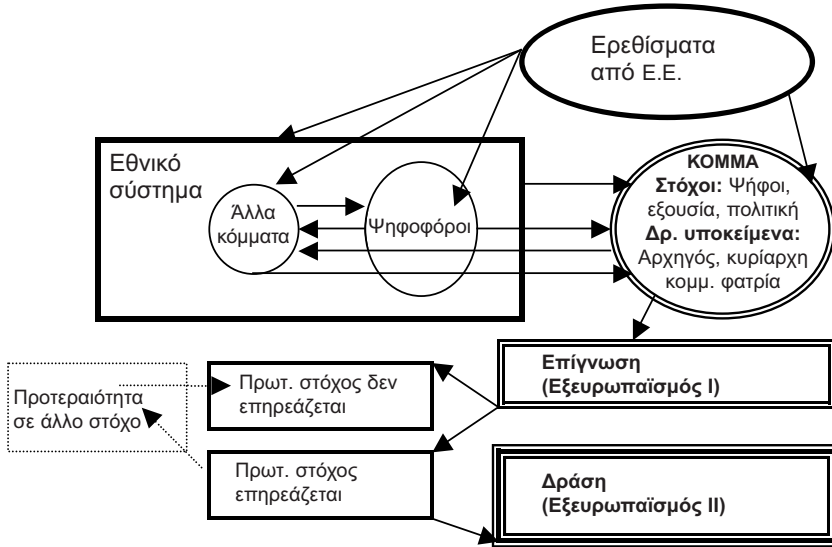
ΓΡΑΦΗΜΑ 1
Ελληνικός κομματικός χώρος, 2004
Δεξιός-αριστερός υλισμός και κοσμοπολιτισμός-εθνοκεντρισμός

Η προφανής απουσία πόλωσης στον άξονα *αριστερού-δεξιού υλισμού* μάλλον εξηγείται από τις εξαιρετικά αριστερόστροφες προτιμήσεις του συνόλου του ελληνικού εκλογικού σώματος σε ζητήματα οικονομικής πολιτικής και συγκεκριμένα για τις προτιμήσεις όσον αφο-

Ε.Ε. στο εθνικό πολιτικό σύστημα, στην κοινή γνώμη ή/και στα άλλα κόμματα στο ίδιο σύστημα (βλ. Σχήμα 1).

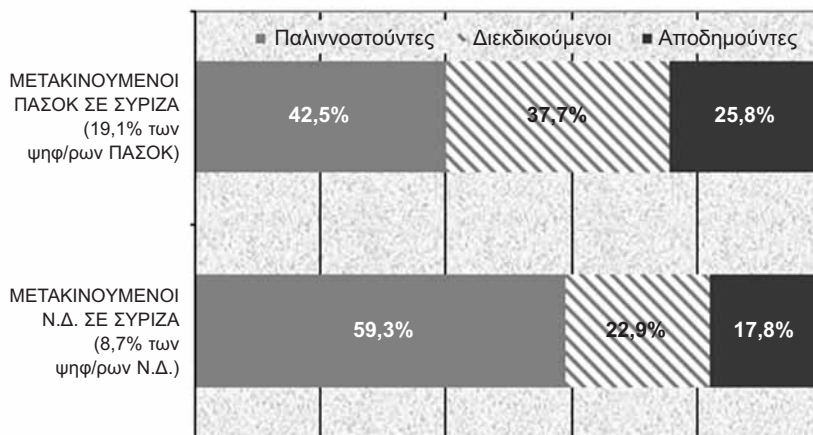
ΣΧΗΜΑ 1
Μοντέλο ανταπόκρισης των εθνικών κομμάτων
στα ευρωπαϊκά ερεθίσματα

Δεύτερον, οι εσωκομματικές σχέσεις καθορίζουν την ένταση και την κατεύθυνση της ανταπόκρισης στο εκάστοτε ευρωπαϊκό ερέθισμα. Η κομματική αρχηγία και η κυρίαρχη κομματική φατρία αποτελούν μεταβλητές-καταλύτες στην αποτροπή ή την προώθηση αλλαγών. Συνοπτικά, παρόλο που τα ερεθίσματα από το ευρωπαϊκό περιβάλλον δημιουργούν πιέσεις αλλαγής, το κατά πόσον ένα κόμμα θα αλλάξει εξαρτάται από εσωκομματικούς παράγοντες αλλά και από τη φύση του πρωταρχικού του στόχου.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

Κατανομή μετακινούμενων με βάση τη συνδυαστική τοποθέτησή τους στους άξονες *Αριστεράς-Δεξιάς* και *κοινωνικού προοδευτισμού-συντηρητισμού*

Ανάγοντας¹³ τα παραπάνω μεγέθη στο σύνολο, συμπεραίνουμε καταρχάς ότι οι μετακινήσεις από το ΠΑΣΟΚ που φαίνεται πιθανότερο να συγκρατήσει ο ΣΥΡΙΖΑ ανέρχονται στο 4,9% των ψηφοφόρων του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης ή στο 1,9% του εκλογικού σώματος συνολικά. Τα αντίστοιχα κέρδη του ΣΥΡΙΖΑ από τη Ν.Δ. αγγίζουν περίπου το 1,5% των ψηφοφόρων της του Σεπτεμβρίου 2007 ή το 0,6% του εκλογικού σώματος. Αθροιστικά λοιπόν, αν η υπόθεση εργασίας και η μεθοδολογία μας είναι ορθές, τα εκλογικά κέρδη του ΣΥΡΙΖΑ σε απόλυτους αριθμούς θα ανέρχονταν τουλάχιστον σε 2,5 ποσοστιαίες μονάδες ή περίπου στο 22% όσων εκδήλωναν πρόθεση μετακίνησης σε αυτόν από το ΠΑΣΟΚ και τη Ν.Δ., οι οποίοι υπενθυμί-

13. Η αναγωγή προκύπτει από τη διαίρεση των ποσοστών του Γραφήματος 3 που περιλαμβάνει τη συνδυαστική κατανομή των μετακινούμενων ψηφοφόρων από ΠΑΣΟΚ και Ν.Δ. προς ΣΥΡΙΖΑ, με τα μεγέθη του Πίνακα 2 που παρουσιάζουν τι μέρος αποτελούν οι συγκεκριμένες ομάδες επί του συνολικού εκλογικού σώματος και επί των εκλογικών σωμάτων των κομμάτων προέλευσής τους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10
 Η κοινωνική γεωγραφία της «δικομματικής»
 και της «αντιδικομματικής» ψήφου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11
 Η γεωγραφία του δικομματισμού

Κοινωνικές ομάδες ισχυρού δικομματισμού	Κοινωνικές ομάδες αμφισβήτησης δικομματισμού
55 ετών και άνω	18-44 ετών
Κατώτερη εκπαίδευση	Ανώτερη εκπαίδευση
Μισθωτοί δημόσιου Τομέα	Μισθωτοί ιδιωτικού τομέα
Συνταξιούχοι & νοικοκυρές	Φοιτητές
Ημιαστικές & αστικές περιοχές	Αστικές περιοχές
Εκκλησιαζόμενοι	Μη εκκλησιαζόμενοι

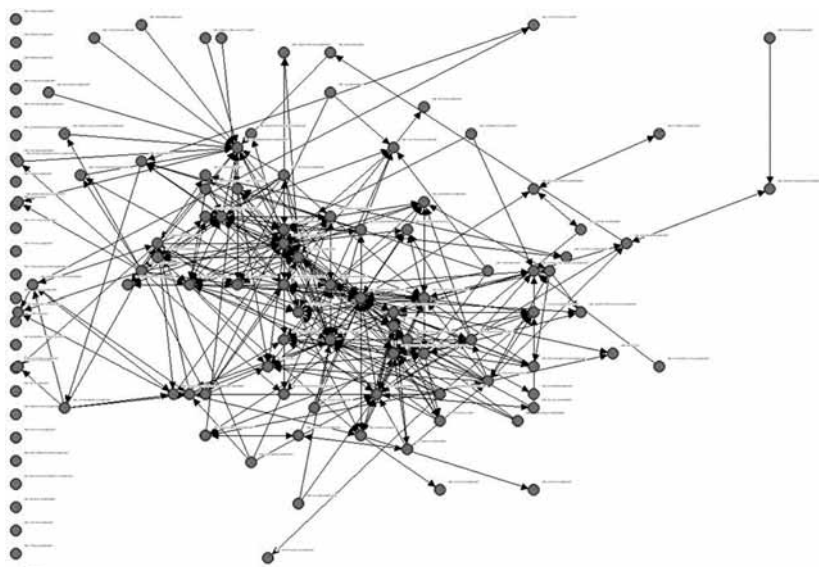
γικό σώμα» (μικρότερες ηλικιακές ομάδες, με υψηλό εκπαιδευτικό, μορφωτικό και τεχνολογικό δείκτη, μισθωτοί στον ιδιωτικό τομέα και κάτοικοι των μεγάλων πόλεων και δη των δύο μεγάλων πολεοδομικών συγκροτημάτων της χώρας, Αθήνας και Θεσσαλονίκης), το οποίο και εμφανίζεται πολύ πιο κινητικό πολιτικά και εκλογικά, πρόθυμο να αποδοκιμάσει όχι μόνο τα κόμματα εξουσίας αλλά και γενικότερα το πολιτικό σύστημα.

- *Ανάλυση Περιεχομένου*

Με την Ανάλυση Περιεχομένου (Content Analysis) εντοπίζεται το περιεχόμενο των αναρτήσεων και των σχολίων των ιστολογίων. Η ανάλυση καταγράφει τα σχόλια, και για οικονομία μπορεί να περιοριστεί στις εστίες συζήτησης οι οποίες εντοπίστηκαν με τις τεχνικές του προηγούμενου βήματος, με κάποιον κίνδυνο φυσικά να αποκλειστεί πληροφορία που δεν περιέχεται σε αυτές.

ΣΧΗΜΑ 3
Δικτύωμα των 142 ιστολογίων

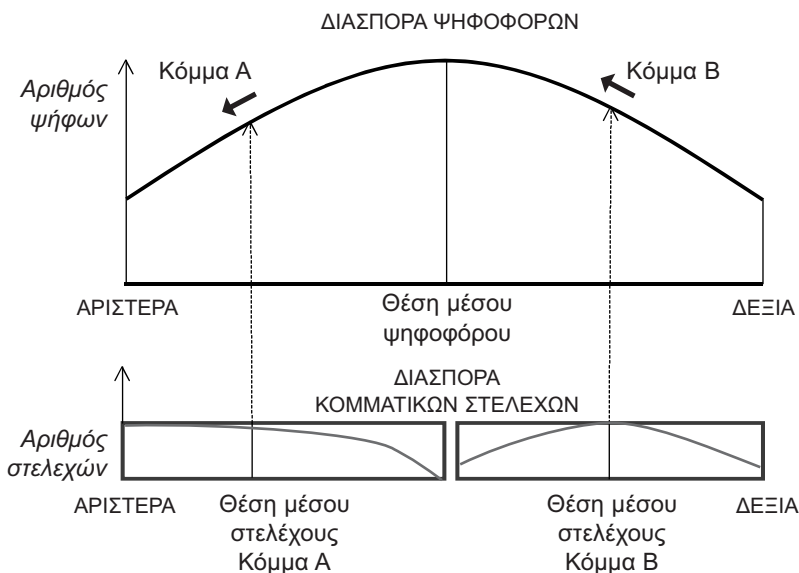

Σημείωση: Το δικτύωμα καταγράφει τη συνδεσιμότητα βάσει των εισερχόμενων υπερσυνδέσμων των ιστολογίων. Σε αυτό διακρίνονται οι δύο ομάδες που αποτελούν τις εστίες συζήτησης.

Μετά από την Πολυδιάστατη Κλιμάκωση και την Ιεραρχική Ανάλυση σε Ομάδες σχηματίζονται τρεις ομάδες ιστολογίων. Οι δύο από αυτές παίζουν το ρόλο των εστιών, συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό εισερχόμενων υπερσυνδέσμων και περιλαμβάνουν 23 ιστολόγια. Η τρί-

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

Εκλογικός ανταγωνισμός σε κομματικό σύστημα με «κανονική»
διασπορά ψηφοφόρων αλλά διαφορετική (μη κανονική)
διασπορά κομματικών στελεχών

Ας προσπαθήσουμε τώρα να εφαρμόσουμε την παραπάνω σύνομη θεωρητική ανάλυση στην περίπτωση του ΠΑΣΟΚ, ξεκινώντας από την αλλαγή ηγεσίας στην κορυφή του κόμματος τον Ιανουάριο του 2004 και, κατόπιν, την πρώτη εκλογική του ήττα στις εθνικές εκλογές του Μαρτίου του ίδιου έτους. Αν και το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν σχεδόν προδιαγεγραμμένο για λόγους αρκετοί από τους οποίους έχουν ήδη αναπτυχθεί, το ηττημένο κόμμα είχε, ωστόσο, έναν νέο και αναμφισβήτητο αρχηγό που, εκτός από το βαρύ του όνομα, επίσης διέθετε την υποστήριξη της στελεχιακής κομματικής βάσης.

Την επαύριο της εκλογικής ήττας του 2004, ο Γιώργος Παπανδρέου, φρέσκος ακόμη στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ, βρέθηκε αντιμέτωπος με δύο αιτούμενα: (α) να διατηρήσει την αρχηγία του κόμματος, διαφυλάσσοντας παράλληλα την εσωκομματική ενότητα και (β) να το οδηγήσει σε νίκη στις επόμενες εκλογές. Καθένα από αυτά τα αιτούμενα, ωστόσο, είχε διαφορετικές προϋποθέσεις: ενώ η διατήρηση της κομ-

περιλαμβάνονται αξιολογήσεις του πολιτικού λόγου του ΣΥΝ για το περιβάλλον, τις σχέσεις κράτους-εκκλησίας, το φεμινισμό, τα κοινωνικά κινήματα, τις διακρίσεις και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτά είναι και τα ερωτήματα στα οποία τα στελέχη του ΣΥΝ έδωσαν τις πιο υψηλές αξιολογήσεις. Με τον δεύτερο άξονα συσχετίζονται ζητήματα Παλαιάς Πολιτικής όπως η οικονομία, η εξωτερική πολιτική, ζητήματα

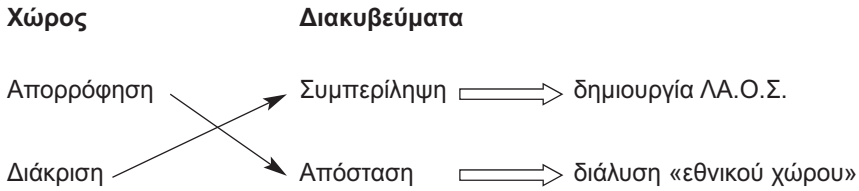
ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Το πολιτικό στίγμα του ΣΥΝ: Παραγοντική ανάλυση

	1ος παράγοντας	2ος παράγοντας
Οικονομία	,081	,806
Εξωτερική πολιτική	,153	,664
Ευρωπαϊκή Ένωση	,158	,680
Ασφαλιστικό	,166	,761
Δημόσια παιδεία	,413	,443
Εργασιακά δικαιώματα	,427	,488
Περιβάλλον	,489	,255
Σχέσεις κράτους-εκκλησίας	,540	,046
Φεμινισμός	,633	,134
Κοινωνικά κινήματα	,693	,256
Διακρίσεις/Ανισότητες	,743	,180
Ατομικά δικαιώματα	,765	,114
Eigen Value	4,302	1,445
% of Variance	35,852	12,038

Σημείωση: Τα κελιά περιέχουν το βαθμό συσχέτισης των επιμέρους ερωτημάτων της δέσμης με κάθε έναν από τους δυο παράγοντες (factor loadings). Μεγαλύτερα νούμερα φανερώνουν μεγαλύτερη συσχέτιση με τον συγκεκριμένο παράγοντα. Για παράδειγμα, το περιβάλλον σχετίζεται περισσότερο με τον πρώτο παράγοντα (.489) από ό,τι με το δεύτερο (.255). Αντίστοιχα, η οικονομία σχετίζεται περισσότερο με τον δεύτερο παράγοντα (.806) από ό,τι με τον πρώτο (.081).

δεν έγινε, πριν τη διεξαγωγή της δημοσκόπησης, με βάση συγκεκριμένες θεωρητικές κατευθύνσεις αλλά διατέθηκε ως ήταν στους συγγραφείς για ανάλυση μετά τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου.

ΣΧΗΜΑ 1
 Στρατηγικές αντιμετώπισης της Άκρας Δεξιάς από τη Ν.Δ.

Αποτέλεσμα των εφαρμοζόμενων στρατηγικών είναι στη μεν πρώτη περίπτωση (απορρόφηση+απόσταση) η παρακμή των υπαρχόντων κομμάτων της Άκρας Δεξιάς, στη δε δεύτερη περίπτωση (διάκριση+συμπερίληψη) η εμφάνιση ενός ανεξάρτητου κομματικού χώρου της Άκρας Δεξιάς. Με τα μέχρι τώρα δεδομένα, η Ν.Δ. δείχνει να ελέγχει τη δυναμική αυτού του χώρου: συμπιέζει την έκφρασή του σε οριακές θέσεις του ιδεολογικοπολιτικού άξονα και δεν επιτρέπει ροή στελεχών της προς τον ΛΑ.Ο.Σ. Βέβαια, τα δεδομένα αυτά θα μπορούσαν να ανατραπούν· κάτι τέτοιο θα ήταν δυνατό να συμβεί υπό συνθήκες κρίσης για το κόμμα της Ν.Δ. Τότε η διάκριση μεταξύ των δύο χώρων θα μπορούσε να λειτουργήσει ως δυνατότητα «εξόδου» δυσσαρεστημένων ψηφοφόρων της προς τον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό.

Η στάση της Ν.Δ. σήμερα απέναντι στην Άκρα Δεξιά έχει αρκετά κοινά σημεία με τη στάση του Συντηρητικού Κόμματος της Μ. Βρετανίας απέναντι στη βρετανική Άκρα Δεξιά. Το Συντηρητικό Κόμμα ακολούθησε τη στρατηγική συμπεριληπτικής οριοθέτησης έναντι του National Front και του British National Party: η στρατηγική αυτή συνίστατο στην αποστασιοποίηση του Συντηρητικού Κόμματος από στελέχη (περίπτωση Enoch Powell) και ομάδες (Monday Club) που εξέφραζαν ακραίες θέσεις σε θέματα μετανάστευσης, απόκτησης ιθαγένειας και χορήγησης ασύλου, συγχρόνως όμως η στρατηγική αυτή περιλάμβανε τη μερική ενσωμάτωση των διακυβευμάτων αυτών στην ατζέντα του Συντηρητικού Κόμματος. Η στρατηγική της συμπεριληπτικής οριοθέτησης απορρόφησε το δυναμικό της Άκρας Δεξιάς και ανέκοψε την πολιτικοεκλογική κινητοποίησή της. Έτσι, παρότι δεν είναι πολιτικώς